

LDCE: Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] : dictionary. – Third ed. – Edinburgh Gate : Longman, 2001. – CD ROM.

MWD: Merriam-Webster Dictionary on-line [Електронний ресурс] : dictionary. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>. – Назва з екрана.

OALDCE: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Електронний ресурс] : dictionary / chief ed. S. Wehmeier. – Seventh ed. – 110 MB. – Oxford, 2006. – CD-ROM.

FWFSE: Word Frequencies in Written and Spoken English: based on the British National Corpus [Електронний ресурс] : dictionary / [G. Leech, P. Rayson, A. Wilson]. – Режим доступу : <http://www.comp.lancs.ac.uk/ucrel/bncfreq/flists.html>. – Назва з екрана.

В статтє представлен фрагмент двухстороннего межъязыкового сопоставления украинской и английской глагольных систем в аспекте выявления общего и специфического в лексико-семантической парадигме микрокатегории «действие-создание (объекта)» категории «процессуальность», которая в исследовании выступает в качестве tertium comparationis.

Ключевые слова: межъязыковое сопоставление, глагольные системы (микросистемы) украинского и английского языков, tertium comparationis (основа сопоставления), обобщенная глагольная категория «процессуальность», микрокатегория «действие-создание (объекта)», лексико-семантическая парадигматика, лексико-семантическое поле.

The article deals with the two-way contrastive analysis of the Ukrainian and English verbs. It focuses on the common and specific features of the lexical-semantic paradigms of the microcategory “action-making (the object)” which has been defined as the tertium comparationis.

Keywords: interlingua contrastive analysis, Ukrainian and English systems of verbs (microsystems), tertium comparationis (the base of comparison), verbal category “verbality”, microcategory «action-making (the object)”, lexical-semantic paradigm, lexical-semantic field.

Надійшла до редакції 7 вересня 2010 року.

Валентина Калько

ББК 81.2Ук–211

УДК 801.541.45:808.3

МОТИВАЦІЙНА ОЗНАКА «КОЛІР» У НАЙМЕНУВАННЯХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено комплексне дослідження когнітивно-ономасіологічного механізму номінації лікарських рослин в українській мові, пов'язаних із мотиваційною ознакою «колір». Предметом розгляду є мотиваційний зв'язок їхньої ономасіологічної структури та семантики з фрагментом знань про позначуване.

Ключові слова: мотивація, пропозиційно-диктумна мотивація, асоціативно-термінальна мотивація, змішана мотивація, назви лікарських рослин.

Сучасний етап розвитку українського мовознавства пов'язаний із підвищеною увагою до мови як маніфестанта етносвідомості. Особливе місце тут посідає номінативна система мови, яка передає етнічну своєрідність мовного членування світу, відображає специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття довкілля, досвід і культуру народу, його традиції, звичаї, міфологію. Когнітивна ономасіологія на східнослов'янському мовному ґрунті, на думку О.С. Кубрякової, відрізняється від схожих зарубіжних версій меншою скутістю межами вузького когнітивізму й ширшим підходом до явищ номінації, відповідно до яких аналіз номінативної діяльності передбачає врахування емоційно-експресивного компонента, прагматики, національних особливостей картини світу, її культурологічного аспекту тощо [Кубрякова 1997: 42]. Застосування когнітивного підходу в царині ономасіології відкриває нові можливості для подальшого дослідження особливостей номінативної підсистеми мови і передовсім більшого заглиблення в процес творення слова та встановлення операційних ланок ономасіологічного механізму. Основним підходом когнітивної ономасіології є двовекторність: від слова до думки за допомогою інтерпретації ономасіологічної структури і від думки до слова шляхом моделювання когнітивної структури знань про позначуване. На такому поєднанні наголошував ще Л.С. Виготський, підкреслюючи, “що головним завданням аналізу, спрямованого на вивчення відношення думки до слова, є дослідження тих фаз, із яких складається цей рух, розмежування планів, через які йде думка, втілена в слові” [Виготський 1999: 235]. З погляду О.О. Селіванової, сутність інтеграції двох підходів: від слова до думки і від думки до слова при дослідженні номінативної підсистеми мови полягає в обов'язковому врахуванні інтеріоризованих у концепті властивостей об'єкта номінування, їхнього зв'язку з ономасіологічною та значеннєвою структурами [Селіванова 2000: 33].

У роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників найменування лікарських рослин розглянуто переважно в аспекті діахронії: у ракурсі етимології (В. Махек, В.А. Меркулова, І.В. Сабадош, Д. Симонович та ін.); у

зв'язку з міфологічним і метафоричним світобаченням етносів (В.В. Жайворонок, М.М. Маковський та ін.); з огляду на їхню роль у складі фразеологізмів (О.А. Куцик, Н.Д. Петрова та ін.). Досить популярними є дослідження символічних конотацій назв лікарських рослин, у яких відбито фрагменти національно-метафоричних картин світу (Т.В. Зайковська, М.М. Маковський, Н.І. Панасенко та ін.). Символіки фітонімів торкаються й автори деяких етнографічних студій (М.І. Афанасьєв, О. Воропай, М.Ф. Золотницький та ін.). Як номінативний клас назви лікарських рослин на матеріалі різних мов досліджено в аспекті засобів словотворення та словотвірних типів (Я.В. Закревська, О.Ф. Мигoliniць, М.М. Феценко, Л.Д. Фроляк, О.І. Чинок та ін.), структурно-семантичних розрядів (А.Й. Капська, В.П. Нікашаєва та ін.), семантичної мотивованості (А.М. Шамота та ін.), а також у стилістичному (Л.О. Симоненко та ін.) та психолінгвістичному (І.Е. Подолян та ін.) аспектах. Водночас назви лікарських рослин досі не були об'єктом комплексних когнітивно-ономасіологічних досліджень, які уможливають проектування номінативних процесів на операції мислення та інші смислопороджувальні механізми. Отже, актуальність нашої праці зумовлена необхідністю вивчення когнітивно-ономасіологічного підґрунтя мотивації назв лікарських рослин в українській мові, аналізу зв'язку ономасіологічної структури фітонімів з їхнім значенням та структурами знань про позначуване. Метою статті є комплексний аналіз ономасіологічної структури назв лікарських рослин української мови, пов'язаних із мотиваційною ознакою «колір», у проекції на психологічні структури етносвідомості.

Як вважає В.М. Телія, саме мотивація є “зоною накладання культурно-пізнавальної функції мови” [Телія 1991: 49]. Для того, щоб опис мотивації мовних одиниць урахував людський фактор, необхідно залучити до його аналізу ментальні й психічні стани номінатора, які він переживає, інтерпретуючи позначуваний фрагмент дійсності, і які він хоче довести до розуміння слухача [Телія 1991: 56]. Іншими словами, необхідно відобразити в мотивації ті інтенції, які змушують номінатора обирати відповідні ознаки для називання предмета. У будь-якій мові номінаційно марковано те, що є біологічно, соціально чи культурно вартісним у свідомості народу, тому можна передбачити, що акт називання певним чином організовує смисловий простір мови, зумовлюючи відбір вагомих фактів і встановлюючи наявний між ними зв'язок. Дослідження мотиваційних особливостей дає змогу виявити культурно-історичну специфіку мови з урахуванням системних зв'язків між її одиницями і культурними концептами. Мотивованість мовної одиниці може бути визначена тільки крізь призму мовної свідомості [Блинова 1989: 123].

Грунтуючись на психолінгвістичній моделі породження номінативної одиниці та лінгвосеміотичні постулати (знакова репрезентація, природна і конвенційна сутність знака, довільність мовного знака та вибору мотиватора), О.О. Селіванова пропонує нову дефініцію мотивації в когнітивно-ономасіологічному процесі. У контексті когнітивної парадигми дослідниця трактує мотивацію як “наскрізну для моделі породження психоментальну операцію, результатом якої є семантично-ономасіологічна залежність мовних знаків на ґрунті складної системи конекцій концептів людської свідомості” [Селіванова 2000: 158]. Метою мотивації є “репрезентація в ономасіологічній структурі вербалізованого елемента фреймової когнітивної моделі, обраного номінатором, що відображає інтеріоризацію властивостей позначуваного, їх асоціативно-образне, метафоричне, парадоксальне сприйняття” [Селіванова 2000: 158]. Мотивація опосередковує зв'язки концепту, семантики позначувального з ономасіологічною структурою як творчий пізнавальний процес позначення шляхом модифікації, трансформації вже наявних у пам'яті знаків. Залежно від статусу фрагмента знань про позначуване в сучасній когнітивній ономасіології О.О. Селіванова пропонує нову типологію мотивації, виокремлюючи пропозиційно-диктумну, асоціативно-термінальну, модусну та змішану [Селіванова 2000: 153–179]. Цю типологію використано нами як підґрунтя аналізу мотивації українських назв лікарських рослин.

Пропозиційно-диктумна мотивація ґрунтується на виборі мотиватора із зони істинної інформації про ознаки та властивості лікарських рослин. Колір у структурі пропозиції репрезентований слотовою позицією квалітативна, яка здебільшого пов'язана з ознаками, сприйнятими зором, оскільки зір – основна підсистема сприйняття людини: 90% інформації вона одержує саме через органи зору [Апресян 1995: 48]. Колір є основною візуальною якістю [Рузин 1994: 81], яку за кількістю репрезентації, визначеністю можна зіставити лише зі звуковими відчуттями. Колір указує на “певні риси архаїчної концептуалізації” [Яворська 1999: 43] і є синтезом багатівікових спроб людства зрозуміти його феномен та особливості сприйняття. Представлення в ономасіологічній структурі найменувань лікарських рослин кольорного мотиватора – результат висвітлення певної ділянки набутих людиною знань про колір не лише як про фізичну величину чи психологічну сутність, а й як про величезний пласт культурологічних уявлень суспільства, оскільки “колір якнайглибше включений у культурні традиції та біологічно пов'язаний із психонетичним кодом кожної людини” [Драгунський 1999: 9]. Активне використання квалітатива на позначення кольору має ономасіологічне пояснення: колір – постійна якість, притаманна тому чи тому виду рослин.

Підґрунтям пропозиційно-диктумної мотивації лікарських рослин, пов'язаних з позицією квалітатива, є тісний і нерозривний зв'язок кольору і реалії, оскільки колір не існує поза предметом. Колірний мотиватор може бути включений в ономасіологічну структуру найменувань двома шляхами – атрибуцією ономасіологічної ознаки до всієї рослини, напр.: *зелениця* (Плаун двогострий), *багровець* (Родовик лікарський); чи віднесенням її до частини рослини (в основному квітки). У процесі формування ономасіологічної структури таких назв відбувається імплікація партитива, напр.: *білавка* (Стокротки багаторічні), *білун* (Скополя багаторічна), *білина*, *білиця* (Королиця звичайна), *синяк*, *синець*, *синьоха* (Волошка синя), *синетка* (Проліска дволиста), *голубій* (Цикорій дикий), *голубинець*, *голубець* (Водянка чорна), *зеленюка*, *зеленка*, *зелінка* (Барвінок малий), *бурчик* (Зірки садові), *чорниця* (Ожина сиза), *рум'янка* (Синяк звичайний), *золотник* (Перстач

пряmostоячий), *золотачка* (Жовтяниця черговолиста), *жовтушка* (Кульбаба лікарська), *жовтець* (Енотера дворічна), *жовтяниця* (Скумпія звичайна), *жовтяк*, *жовтянка* (Чорнобривці прямі). Якщо номінація за кольором усієї рослини є непродуктивною: мотиваторами виступають лише *зелений* і *багровий*, то номенклатура кольоропозначень частин лікарських рослин представлена майже всією колірною палітрою. У низці випадків колір слугує одним із способів диференціації різних видів спільного роду, напр., *синюрка* (Первоцвіт осінній), *жовтуха* (Первоцвіт весняний). Водночас ознака кольору може бути і підґрунтям утворення синонімічних назв у ому разі, коли вид рослини має два найменування залежно від забарвлення, напр., *рум'янка*, *синюх*, *синетка* (Синяк звичайний), *багровець*, *краснець* (Родовик лікарський). Іноді мотиватори-квалітативи передають не конкретну ділянку кольорового спектра, а певне оптичне враження від її сприймання: *світлий* 'не темного кольору' [СУМ, IX, 91] – *світлик* (Золототисячник звичайний) 'рослина має рожеві квіти'; *ясний* 'не темного кольору, світлий' [СУМ, V, 655] – *яснотки* (Півники звичайні) 'суцвіття рослини різних відтінків жовтого, фіолетового, пурпурного кольорів'.

Двокомпонентні назви лікарських рослин, утворені за схемою: ознака за кольором + гіперонім. Превалювання мотиваційної ознаки, пов'язаної з репрезентацією в ономасіологічній структурі кольоронайменування, зумовлена тим, що колір – одна з найрозуміліших якостей, сприйманих людиною, і мають для неї першочергове значення. Значне представлення у складі назв лікарських рослин колірної ознаки підтверджує думку про те, що колір завдяки синестезичності та асоціативності сприймання став могутнім збудником сфери підсвідомого, а отже, важливим гносеологічним фактором. Назва кольору відображена в ономасіологічній структурі складеної назви лікарської рослини шляхом атрибуції мотиваційної ознаки окремої частини рослини, передусім квітів та листків: *рожеве зілля* (Герань лучна) – 'рослина має квіти рожевого кольору'; *сіре зілля* (Донник голубий) – 'листки рослини зісподу мають сірий наліт'. Назва Чистотілу звичайного *сірозілля* мотивована безпосередньо субстантивованим словосполученням – *сіре зілля*, яке є результатом довгого ланцюга дериваційних перетворень. На початковому етапі деривації на ґрунті вихідних семантично елементарних речень утворюється семантично складне речення, в якому компонент із посесивним значенням займає синтаксичну позицію ад'єктива, пор.: *Зілля має листки* + *Листки є сірими* → *Зілля, що має сірі листки*. Далі предикат належності згортається, що призводить до утворення невластне словосполучення, яке функціонує в складі речення, пор.: *Зілля із сірими листками*. І нарешті на завершальному етапі деривації постає словосполучення *сіре зілля*, що згортається в однослівну номінативну одиницю – складний іменник – *сірозілля*.

Найменуванням лікарських рослин, мотиватори яких репрезентують переважно фігуральні, неістинні знання, притаманна асоціативно-термінальна мотивація, у процесі якої використовується переважно абстрактне розуміння кольору, перетворене шляхом його різнобічної метафоризації. В основі метафоричного сприйняття кольору лікарських рослин лежать перцептивні метафоричні оператори. У реальному світі колір втілений у конкретних предметах, тому він пов'язаний із їхньою структурою. Отже, структурні характеристики реалії входять до складу відповідних прототипів кольору. Колір, можливо, є одним з найбільш еталонних модусів: важко визначити колір, не використовуючи зразків, оскільки його сприйняття, на думку Р. М. Фрумкіної, пов'язане з індивідуальним досвідом [Фрумкіна 1984: 134]. Існує два способи сприйняття кольору: тлумачення одних назв кольорів через інші та вказівка на типовий об'єкт, що має певний колір [Рузин 1994: 81; Фрумкіна 1984: 14]. У звичайних природних умовах люди бачать кольори тільки в конкретних реаліях. Відсутність кольору самого по собі стало основою виникнення метафоричних найменувань лікарських рослин, пов'язаних із донорськими зонами:

– ТВАРИНА: *лебеді* (Білоцвіт весняний), *гуска*, *гуски* (Латаття біле) – 'рослина має квіти білого кольору'; *воронець* (Гадючник звичайний, Алтея колосиста), *воронячка*, *вороника* (Водянка чорна) – 'ягоди рослини чорні на колір';

– АРТЕФАКТ: *ватка*, *ваточник* (Ваточник сибірський) – від *вата* 'пухнаста маса з бавовни, шерсті й інших волокнистих речовин' [СУМ, II, 296] – 'плодові коробочки після дозрівання розкриваються і з них з'являється пучок білого пухкого пористого волокна', *оксамит*, *оксамитка* (Орлики звичайні) – від *оксамит* 'тканина з натурального шовку або з штучного волокна з густим коротким ворсом' [СУМ, V, 682] – 'квітка рослини має матовий блиск, золотисто-пухнаста, м'яка, ніжна на дотик';

– НАТУРФАКТ: *крейдовик* (Самосил білоповстистий) – 'сизуваті квіти рослини подібні до кольору крейди'; *коралина* (Сніжноягідник білий) – 'віночок квітки має блідо-рожевий колір, схожий на колір коралу'; *небесики* (Проліска дволиста) – від *небо* – 'рослина має квіти голубого кольору'.

Народні назви Пасльону чорного *ворониха*, *вороняга*, очевидно, мають подвійну мотивацію: з одного боку, в них міститься вказівка на непридатність, шкідливість плодів рослини для людей (особливо виразно модусна мотивація виражена в назвах-словосполученнях *вороні ягоди*, *вороняча ягодка*), що пов'язано зі специфікою міфологічної системи українців, у якій ворона виступає медіатором між життям і смертю; з іншого ж боку, можна вважати, що ці назви зумовлені чорним кольором ягід пасльону.

Складним та складеним найменуванням лікарських рослин притаманна змішана мотивація: ономасіологічна структура формується на ґрунті зв'язків квалітатива, що репрезентує істинні, реальні знання, із терміналами гештальтного різновиду, пов'язаними із зоровими образами. Назва кольору включається до ономасіологічної структури фітонімів через віднесеність її до окремої частини рослини, зокрема квітки, а метафоричний компонент, пов'язаний із специфікою зорового сприйняття квітки, може бути обраний із таких донорських зон як:

– ЛЮДИНА: *білоголовець* (Стокротки багаторічні), *білоголовик* (Деревій звичайний) – ‘квіти рослини білого кольору, зібрані у круглі, кулясті суцвіття’, *синьоголов* (Миколайчики польові) – ‘рослина має квіти синього кольору, які формою нагадують голову людини’, *червоноголовка* (Родовик лікарський) – ‘червоні (красні) квіти рослини формою подібні до голови людини’, *чорноголов* (Чорноголовик родовиковий) – ‘квіти рослини темно-фіолетового, аж чорного кольору, кулясті, формою нагадують голову’; *біловуска* (Таволжник звичайний) – ‘рослина має квіти білого кольору з великими тичинками, схожими на вуса людини’; *губаня жовта* (Зеленчук жовтий) – ‘квіти жовтого кольору з двороздільним віночком, який формою нагадує губу’.

– АРТЕФАКТ: *торонка синя* (Синюха голуба) – від *торонка* ‘дзвінок, який чабани вішають на тварин’ – ‘голубі квіти рослини після тривалого цвітіння стають синіми і мають дзвоникоподібну форму’, *дзвіночки жовті* (Наперстянка великоквіткова) – ‘блідо-жовті квіти рослини формою подібні до дзвоника’, *свічки жовті* (Тирлич жовтий) – ‘жовті квіти рослини зібрані у довгу волоть, яка формою нагадує свічку’.

У поодиноких випадках ономасіологічна структура складних назв лікарських рослин сформована на ґрунті зв’язків колірного мотиватора, з асоціативно-термінальною сферою, що відображає особливості сприйняття форми: *білокопитник* (Підбіл звичайний) – ‘листки рослини округло-серцевидні, своєю формою нагадують копито, а прикореневе листя зісподу густо вкрите білим пухом’, *білокрил*, *білокрильник* (Білокрильник болотний) – ‘листя рослини опушене білими волосками і формою схоже на крило птаха’.

Ономасіологічна структура найменування *ряса скальна* (Аспленій волосовидний) сформувалася на ґрунті двох ономасіологічних ознак *скал-* та *ряс-*. Мотиваційна ознака *скал-*, пов’язана з місцем зростання рослини, яка здебільшого росте в горах, на скелях і репрезентує слотову позицію локатива із сфери істинних знань. Використання ономасіологічної ознаки *ряс-* зумовлене метафоричним перенесенням поняття *ряса* ‘верхній довгий одяг у талію з широкими рукавами у православного духовенства’ [СУМ, VIII, 925]. Тим самим, аналогізацію донорської зони АРТЕФАКТ та реципієнтної зони ЛІКАРСЬКА РОСЛИНА можна трактувати так: рослина покриває скалу, ніби ряса монаха, і її листки мають темно-бурий, аж чорний колір (ряса теж зазвичай чорного кольору). Отже, мотивованість народної назви Аспленію волосовидного пов’язана з інтеграцією локатива і терміналу гештальтного типу за ознакою кольору та розміру. Складені найменування *чорний корінь* (Алтея колосиста) та *чорна ягідка* (Блекота чорна) містять партитив та компонент *чорний*, що пов’язаний з оцінкою цих рослин, жодна частина яких немає чорного забарвлення. Використання назви кольору *чорний* пов’язане з негативною оцінкою рослин, які дуже отруйні. У цьому разі чорний колір, що в християнській символіці є атрибутом темних сил, зла, горя, нещастя, загибелі, вказує на небезпечність вживання рослин. Як відзначає М. Тернер, “кольорова тріада “біле – чорне – червоне” є архетипом переживання відчуття насолоди й болю... Чорний колір позначає “смерть”, “непритомність”, тому і пов’язаний з неприємним станом, затемненням свідомості” [Тернер 1972: 79].

Отже, навіть за умови за умови різних способів логічного осмислення зовнішніх ознак рослини (безпосередня назва кольору, метафорична номінація шляхом зіставлення з іншими предметами того ж самого забарвлення) глибинний зв’язок «колір – рослина» є невід’ємною ланкою номінації. Пропоноване дослідження не є вичерпним і передбачає аналіз інших перцептивних модусів, задіяних у процесах номінації лікарських рослин української мови.

Література

- Апресян 1995: Апресян, Ю.Д. Образ человека по данным языка : попытка системного описания [Текст] / Ю.Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 37–67. – Библиогр.: с. 67.
- Блинова 1989: Блинова, О.И. Языковое сознание и вопросы теории мотивации [Текст] / О.И. Блинова // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 122–126. – Библиогр.: с. 126.
- Выготский 1999: Выготский, Л.С. Мышление и речь [Текст] / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с. (Философия риторики. Риторика философии). – тир. 3000 экз. – ISBN 5-87604-097-5.
- Драгунский 1999: Драгунский, В.В. Цветовой личностный тест [Текст] / В.В. Драгунский. – Минск : Харвест, 1999. – 154 с. – ISBN: 985-433-497-X
- Кубрякова 1997: Кубрякова, Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения [Текст] / Е.С. Кубрякова. – М. : Институт языкознания РАН, 1997. – 331 с. – Библиогр.: с. 314–330. – ISBN 978-5-382-00493-8.
- Рузин 1994: Рузин, И.Г. Когнитивные стратегии именования : модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке [Текст] / И.Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79–100. – Библиогр.: с. 100.
- Селиванова 2000: Селиванова, Е.А. Когнитивная ономаσιология [Текст] / Е.С. Селиванова. – К. : Изд-во украинского фитосоциологического центра, 2000. – 248 с. – Библиогр.: с. 225–243. – ISBN 966-7459-85-3.
- СУМ: Словник української мови : в 11-ти тт. – К.: Наукова думка, 1970–1980.
- Теля 1991: Теля, В.Н. Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц [Текст] / В.Н. Теля // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 36–67. – Библиогр.: с. 67.
- Тернер 1972: Тернер, В.У. проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу) [Текст] : [пер. И.М. Бакштейна] / В.У. Тернер // Семиотика и искусствометрия. – М. : Наука, 1972. – С. 62–85.
- Фрумкина 1984: Фрумкина, Р.М. Цвет. Смысл. Сходство. Аспекты психолінгвістического анализа [Текст] / Р.М. Фрумкина. – М. : Наука, 1984. – 175 с. – Библиогр.: с. 170–172.

Яворська 1999: Яворська, Г.М. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації) [Текст] / Г.М. Яворська // Мовознавство. – 1999. – № 2–3. – С. 42–50.

В статье осуществляется комплексное исследование когнитивно-ономазиологического механизма номинации лекарственных растений в украинском языке, мотивированных признаком «цвет». Предметом рассмотрения служит мотивационная связь их ономазиологической структуры и семантики с фрагментом знаний об обозначаемом.

Ключевые слова: мотивация, пропозитивно-диктумная мотивация, ассоциативно-терминальная мотивация, смешанная мотивация, названия лекарственных растений.

The article realizes complex analysis of the cognitive onomasiological mechanism of official plants names' nomination in the Ukrainian language, motivated by a characteristic of «color». The subject under investigation is the motivational relation of their onomasiological structure and semantics to the fragment knowledge about the designated object.

Keywords: motivation, dictum-propositional motivation, associative-terminal motivation, mixed motivation, official plants names'.

Надійшла до редакції 23 вересня 2010 року.

Тетяна Кизима

ББК 81.2 Укр - 5

УДК 821.161.2. Забужко 1/7.08

ВЗАЄМОДІЯ КОНЦЕПТІВ СВІТОВЕ ДЕРЕВО І ЛЮДИНА В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

Проаналізовано взаємодію концептів СВІТОВЕ ДЕРЕВО і ЛЮДИНА в поетичній мові Оксани Забужко, простежено активну трансформацію архетипного значення образу Світового дерева як символу першопочатку. Розглянуто структурні моделі метаморфоз щодо позиції їх суб'єкта та об'єкта, у межах яких виявлено вегетоантропоморфні метаморфози, які створюють мікроконцепт ЛЮДИНА, ЩО ПОХОДИТЬ ІЗ ДЕРЕВА. Досліджені численні отождоження мовного образу дерева як із фізичними ознаками людини, так і з її душевними станами.

Ключові слова: концепт, архетип, метаморфоза, людина, Світове дерево.

Серед тропів псевдототожності дослідники прозової творчості Оксани Забужко виділяють метаморфози жіночості, розглядаючи образи *жінки-ляльки*, *жінки-диявола*, *жінки-звіра* [Філоненко 2003: 112] чи *жінки-мегери* [Зборовська 1996: 65], одностайно вказуючи на драматизм жіночого існування в абсурдному світі, що розкривається насамперед через зображення „світу кохання”. Також помічено глобальний обсяг метаморфоз жіночої емансипованості [Бовсунівська 2009]. Дослідники поезії лише побіжно звертають увагу на зв'язок створеного авторкою образу безумства Офелії із символікою квітів [Біберова], не виділяючи окремо концепту СВІТОВЕ ДЕРЕВО. Однак сама О. Забужко згадує цей міфологічний образ як «класичний символ "світового міста"» [Забужко 1994] у публіцистичній творчості (зокрема, в есеї «"Психологічна Америка" і азійський ренесанс, або знову про Карфаген»), а в одному з інтерв'ю порівнює власний вік із річними кільцями на стовбурі дерева: «Я задалегідь сильніша за будь-яке дерево, яке тонше» [Подлужная 2008].

Отже, актуальним видається дослідження взаємодії концептів СВІТОВЕ ДЕРЕВО і ЛЮДИНА як суб'єктів і об'єктів різних моделей метаморфоз у поетичній мові О. Забужко.

Основні ідеї, що їх втілює Світове дерево, — це ідеї родючості, анімізму, священного центру та ембріону всесвіту, зв'язку між світами, постійного колообігу, руйнування, відродження й оновлення, духовного сходження [Єлісова 2006].

Явище метаморфози досліджене в кількох напрямках; серед них виокремлюються *культурно-семіотичний* (О. Афанасьєв, О. Потебня, І. Нечуй-Левицький та інші); *філософсько-культурологічний* (В. Пропп, О. Лосєв, В. Іванов, В. Тодорова), *психологічний* (З. Фрейд, К.-Г. Юнг, Б. Успенський) та *лінгвістичний* (О. Потебня, Р. Якобсон, В. Виноградов, В. Григор'єв, Є. Черкасова, М. Черемісіна).

Термін «метаморфоза» в літературознавчій контекст уперше ввів Роман Якобсон, визначаючи її як дію, що протікає в часі, вона сама по собі є сюжетом, та «інструментом для створення ефекту» [Якобсон 1987].

Аналіз мовної структури метаморфози як фігури перетворення і тропа у складі індивідуально-авторської картини світу дає підстави лінгвістам визначити повний спектр образів, характерних для суб'єкта й об'єкта перетворення. Зокрема, Лариса Дикарева виділяє 9 структурних моделей метаморфоз щодо позиції її суб'єкта та об'єкта:

1) антропоморфна модель, до складу якої увійшли перетворення за метонімічною моделлю; метаморфози, суб'єктом чи об'єктом яких є “сакральні соки” людини — кров, сльози, піт, слина; психологічна модель, яка передбачає духовні метаморфози; перетворення, які вказують на зміну соціального статусу людини;